

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA

121/2

KISWAHILI 2

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwepo Shuleni)

Muda: Saa 3

ANSWERS

Mwaka: 2008

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali Matano ukichagua swali moja kutoka sehemu A,B, C na D. Katika sehem E, Swali la tis ani la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Fasihi Simulizi inaathiriwa kwa kiasi kikubwa na utandawazi. Jadili kauli hii kwa kutoa mifano halisi.

Fasihi simulizi, kama sehemu muhimu ya utamaduni wa jamii, imeathiriwa kwa kiasi kikubwa na utandawazi. Athari hizi zinaweza kuonekana katika maeneo yafuatayo:

(i) Mabadiliko ya Maudhui na Fani: Utandawazi umeleta mwingiliano wa tamaduni, na hivyo kusababisha mabadiliko katika maudhui na fani za fasihi simulizi. Vipera vipya vya fasihi simulizi huzaliwa kutokana na athari za utandawazi, huku vipera vya zamani kama vile matambiko na ngomezi vikibadilika au kupotea kabisa. Hii inatokana na mazingira mapya yanayoletwa na utandawazi.

(ii) Kupungua kwa Matumizi ya Lugha za Asili: Utandawazi umechangia kupungua kwa matumizi ya lugha za asili, kwani lugha za kigeni kama Kiingereza na Kifaransa zimeenea zaidi. Hii inasababisha lugha za asili zinazotumika katika fasihi simulizi kudhoofika, na hivyo baadhi ya vipengele vya fasihi simulizi kupotea.

(iii) Mabadiliko katika Njia za Uwasilishaji: Teknolojia ya habari na mawasiliano imechukua nafasi kubwa katika uwasilishaji wa fasihi simulizi. Vyombo kama runinga, redio, na tovuti vimechukua nafasi ya fanani wa fasihi simulizi, na hivyo kubadilisha jinsi fasihi simulizi inavyowasilishwa na kupokelewa. Hii imeathiri uhusiano wa moja kwa moja kati ya msimulizi na hadhira, ambao ulikuwa msingi wa fasihi simulizi.

(iv) Kupotea kwa Mila na Desturi za Asili: Utandawazi umeleta tamaduni mpya ambazo wakati mwingine zinasababisha kupungua kwa umuhimu wa tamaduni za asili. Imani, ushirikina, sherehe, na mila za jamii nyingi za Kiafrika hazizingatiwi tena, kwani wananchi wengi wanayaona yamepitwa na wakati na yasiyofaa. Wanajihusisha na tabia za kigeni ambazo zinatokana na utamaduni tofauti kabisa na ule wa Mwafrika.

(v) Urahisishaji wa Upatikanaji wa Fasihi Simulizi: Utandawazi umewezesha fasihi simulizi kuhifadhiwa na kusambazwa kwa njia za kisasa kama video, podikasti, na machapisho ya kidijitali. Ingawa hii inasaidia uhifadhi, inachangia kupotea kwa usanii wa mdomo na asili ya fasihi simulizi, kwani hadhira haihusiki moja kwa moja katika uwasilishaji.

Kwa mfano, nchini Tanzania, baadhi ya hadithi za asili kama zile za Sungura na Fisi zimepoteza umaarufu kwa sababu watoto wengi huangalia katuni za kigeni badala ya kusikiliza hadithi za mababu zao.

2. Fasihi ni sawa na kinyonga. Jadili kauli hii ukitumia utanzu wa riwaya ya Kiswahili.

Kinyonga ni mnyama anayebadilisha rangi kulingana na mazingira yake, hali inayofanana na fasihi, hasa katika utanzu wa riwaya ya Kiswahili, ambayo hubadilika kulingana na mazingira ya kijamii, kisiasa, kiuchumi, na kiutamaduni. Hoja zifuatazo zinaonyesha jinsi fasihi inavyofananishwa na kinyonga:

(i) Kubadilika kwa Maudhui: Riwaya za Kiswahili zimekuwa zikibadilika maudhui yake ili kuakisi hali halisi ya jamii katika nyakati tofauti. Kwa mfano, riwaya za mwanzo zilijikita zaidi katika masuala ya kijamii kama ndoa na mapenzi, lakini baadaye zikaanza kujadili masuala ya kisiasa na kiuchumi kama vile uhuru na ukoloni mamboleo.

(ii) Mabadiliko ya Mtindo: Waandishi wa riwaya za Kiswahili wamekuwa wakitumia mitindo mbalimbali kulingana na wakati na hadhira wanayolenga. Baadhi ya riwaya hutumia mtindo wa moja kwa moja, huku nyingine zikijaribu mitindo mipya kama matumizi ya barua, kumbukumbu, au ndoto katika kusimulia hadithi.

(iii) Uwasilishaji wa Wahusika: Wahusika katika riwaya za Kiswahili wamekuwa wakibadilika kulingana na mabadiliko ya kijamii. Kuna wakati wahusika wakuu walikuwa ni mashujaa wa kiume, lakini sasa tunaona ongezeko la wahusika wa kike wenye nguvu na ushawishi katika hadithi.

(iv) Lugha na Msamiati: Matumizi ya lugha katika riwaya za Kiswahili yamebadilika ili kuendana na wakati. Waandishi wanatumia msamiati unaoeleweka na kizazi cha sasa, na wakati mwingine kuchanganya lugha na lahaja mbalimbali ili kufikia wasomaji wengi zaidi.

Kwa mfano, riwaya kama "Kufa Kuzikana" ya Euphrase Kezilahabi inatumia mtindo wa kipekee wa usimulizi unaochanganya ndoto na uhalisia, kuonyesha mabadiliko katika jamii na fikra za watu. Hii inaonyesha jinsi fasihi inavyobadilika kama kinyonga ili kuakisi mazingira na nyakati tofauti.

3. Msanii na mhakiki ni watu wanaotegemeana katika kufikisha ujumbe kwa hadhira. Thibitisha kauli hiyo.

Msanii ni mtunzi wa kazi ya fasihi, na mhakiki ni mtu anayechambua na kutathmini kazi hizo kwa lengo la kuelewa na kufikisha ujumbe kwa hadhira kwa ufanisi zaidi. Uhusiano wao unaonyeshwa kwa hoja zifuatazo:

(i) Kusaidia Kuelewa Maudhui: Msanii huwasilisha maudhui kupitia kazi yake, na mhakiki huchambua na kufafanua maudhui hayo ili kuhakikisha hadhira inaelewa kwa undani na kupata ujumbe uliokusudiwa.

(ii) Kutoa Mrejesho kwa Msanii: Mhakiki hutoa mrejesho kuhusu ubora na mapungufu ya kazi ya msanii, na hivyo kumsaidia msanii kuboresha kazi zake zijazo. Hii inachochea ubunifu na kuimarisha ubora wa kazi za fasihi.

(iii) Kuongoza Hadhira katika Kuchagua Kazi Bora: Kupitia uhakiki, hadhira inaweza kuelewa ni kazi zipi za fasihi zinafaa kusomwa kulingana na ladha na mahitaji yao. Mhakiki hutoa mwongozo unaosaidia wasomaji kufanya maamuzi sahihi kuhusu kazi za fasihi.

(iv) Kuchochea Mijadala ya Kijamii: Msanii huanzisha mada kupitia kazi yake, na mhakiki huchochea mijadala kuhusu mada hizo katika jamii. Hii inasaidia katika kuibua na kujadili masuala muhimu yanayoikabili jamii, na hivyo kuchangia katika maendeleo ya kijamii na kiutamaduni.

Kwa mfano, kazi za Shaaban Robert zimehakikiwa na wataalamu mbalimbali, ambao wamechambua maudhui na mtindo wake, na hivyo kusaidia wasomaji kuelewa na kufurahia kazi zake kwa undani zaidi. Hii inaonyesha jinsi msanii na mhakiki wanavyoshirikiana kufikisha ujumbe kwa hadhira kwa ufanisi.

4. Mshairi si mzushi wa mambo bali ni mchambuzi wa masuala ya jamii. Jadili hoja hii kwa kutumia vitabu viwili vya ushairi kati ya vilivyoorodheshwa.

Mshairi ana nafasi muhimu katika jamii ya kuangazia na kuchambua masuala mbalimbali yanayoikumba jamii yake. Kupitia diwani za Kimbunga ya Haji Gora na Wasakatonge ya Mohammed S. Khatib, tunaweza kuona jinsi washairi hawa wanavyotumia kazi zao kuchambua masuala ya kijamii badala ya kuzua mambo yasiyokuwepo.

(i) Kimbunga – Haji Gora:

Katika diwani hii, Haji Gora anachambua masuala kama vile:

Umasikini: Anazungumzia hali ya maisha ya watu wa pwani na changamoto wanazokabiliana nazo katika kujitafutia riziki.

Uvuvi: Anachora picha ya maisha ya wavuvi na matatizo wanayokutana nayo baharini, ikiwemo hatari za kimaumbile na ukosefu wa vifaa bora vya uvuvi.

Utamaduni: Anasisitiza umuhimu wa kuhifadhi na kuendeleza tamaduni za Kiswahili ambazo zinaonekana kupotea kutokana na mabadiliko ya kijamii na kiuchumi.

(ii) Wasakatonge – Mohammed S. Khatib:

Katika diwani hii, Mohammed S. Khatib anachambua masuala kama vile:

Uongozi mbaya: Anakosoa viongozi wanaotumia madaraka yao vibaya na kusababisha mateso kwa wananchi.

Ukosefu wa haki: Anazungumzia kuhusu ukandamizaji wa haki za wanyonge na jinsi mfumo wa kijamii unavyoshindwa kutoa haki sawa kwa wote.

Ufisadi: Anabainisha jinsi rushwa imekithiri katika jamii na kuathiri maendeleo ya nchi na maisha ya watu wa kawaida.

Kwa hiyo, kupitia kazi za washairi hawa, inaonekana wazi kuwa mshairi si mzushi wa mambo bali ni mchambuzi makini wa masuala yanayoikumba jamii yake, akilenga kuielimisha, kuikosoa, na kuiboresha jamii hiyo.

5. Jadili dhamira ya usaliti na utangano kama ilivyojitokeza katika kazi za washairi.

Dhamira ya usaliti na utangano ni mada zinazojitokeza mara kwa mara katika ushairi wa Kiswahili, zikilenga kuonyesha athari zake katika jamii na mahusiano ya kibinadamu. Washairi hutumia dhamira hizi kuonya, kukosoa, au kuelezea hisia zinazotokana na matukio ya usaliti na utangano.

(i) Usaliti:

Usaliti unaweza kujitokeza katika nyanja mbalimbali kama vile:

Mapenzi: Mshairi anaweza kuzungumzia mpenzi aliyemsaliti mwenzake, na hivyo kusababisha maumivu na kuvunjika kwa uhusiano.

Uongozi: Viongozi wanaosaliti ahadi zao kwa wananchi, kwa kujihusisha na vitendo vya rushwa na ubadhirifu wa mali ya umma.

Urafiki: Marafiki wanaosaliti uaminifu wao kwa wenzao kwa kutenda kinyume na matarajio ya urafiki wao.

(ii) Utengano:

Utengano unaweza kuwa matokeo ya usaliti au sababu nyingine kama vile:

Migogoro ya kifamilia: Kutokuelewana ndani ya familia kunakosababisha wanajamii kutengana na kukosa umoja.

Tofauti za kiitikadi: Tofauti za kisiasa, kidini, au kiuchumi zinazoweza kusababisha jamii kugawanyika na kupoteza mshikamano.

Washairi hutumia dhamira hizi kuonyesha madhara ya usaliti na utengano, na kutoa wito wa kudumisha uaminifu, upendo, na umoja katika jamii. Kwa mfano, katika diwani ya Wasakatonge, Mohammed S. Khatib anazungumzia kuhusu viongozi wanaosaliti wananchi wao, na athari za utengano unaotokana na ukosefu wa haki katika jamii.

6. Kwa kutumia vitabu viwili ulivyosoma, thibitisha kuwa riwaya inaburudisha na kuelimisha jamii.

Riwaya ni aina ya fasihi andishi inayochanganya burudani na elimu, hivyo kuchangia katika maendeleo ya jamii. Kupitia usimulizi wa hadithi, waandishi huwasilisha maudhui yanayogusa maisha ya wasomaji, huku wakitoa mafunzo muhimu. Kwa mfano, riwaya kama "Vuta N'kuvute" ya Shafi Adam Shafi inatoa burudani kupitia hadithi ya kusiimua ya mapenzi na harakati za ukombozi dhidi ya ukoloni. Wakati huohuo, inatoa elimu kuhusu athari za ndoa za kulazimishwa na umuhimu wa uhuru wa kuchagua mpenzi.

Vilevile, riwaya ya "Pesa Zako Zinanuka" ya Ben R. Mtobwa inaburudisha kwa hadithi yake ya kuvutia kuhusu uhalifu na mbinu za kipelelezi. Huku ikiangazia masuala ya kijamii kama vile ufiisadi na matumizi mabaya ya madaraka, inatoa elimu kuhusu madhara ya tamaa ya mali na umuhimu wa uadilifu katika jamii.

Kwa njia hii, riwaya hizi mbili zinathibitisha kuwa riwaya inaweza kuburudisha na kuelimisha jamii kwa wakati mmoja.

7. Taja riwaya mbili kati ya zilizozoorodheshwa na ueleze jinsi kipengele cha muundo kinavyotofautisha kazi za wasanii wa riwaya hizo.

Katika riwaya ya "Vuta N'kuvute" ya Shafi Adam Shafi, muundo wa kazi hii unajengwa kwa mtiririko wa matukio yanayoonyesha mapambano ya kijamii na kisiasa katika kipindi cha harakati za uhuru. Mwandishi anatumia muundo wa moja kwa moja, akielezea matukio kwa mpangilio wa wakati, hivyo kumwezesha msomaji kufuatilia maendeleo ya wahusika na matukio kwa urahisi.

Kwa upande mwingine, riwaya ya "Pesa Zako Zinanuka" ya Ben R. Mtobwa inatumia muundo wa kurudi nyuma (flashback) na ndoto ili kufichua siri na mipango ya uhalifu. Mwandishi anaanza na tukio la

kusisimua, kisha anarudi nyuma kuelezea matukio yaliyosababisha hali hiyo, na hatimaye kufikia hitimisho linalofunga matukio yote kwa pamoja.

Tofauti hizi katika muundo zinatoa ladha tofauti kwa msomaji, huku kila mwandishi akitumia mbinu inayofaa kufikisha ujumbe wake kwa ufanisi.

8. Jadili dhamira ya utu kama ilivyojitokeza katika riwaya mbili ulizosoma.

Dhamira ya utu inajitokeza kwa nguvu katika riwaya "Barua Ndefu Kama Hii" ya Mariama Bâ na "Janga Sugu la Wazawa" ya Gabriel Ruhumbika. Katika "Barua Ndefu Kama Hii", mwandishi anachambua nafasi ya mwanamke katika jamii ya Senegal, akionyesha jinsi wanawake wanavyopambana na mfumo dume unaowanyima haki zao za msingi. Kupitia mhusika mkuu, Ramatoulaye, tunashuhudia juhudi za mwanamke kutetea utu wake na haki zake katika ndoa na jamii kwa ujumla. Hii inaonyesha umuhimu wa kutambua na kuheshimu utu wa kila mwanajamii bila kujali jinsia.

Kwa upande mwingine, katika "Janga Sugu la Wazawa", Gabriel Ruhumbika anajadili masuala ya uchawi na ushirikina kama vikwazo vya maendeleo katika jamii za Kiafrika. Mwandishi anaonyesha jinsi imani hizi zinavyoweza kudhalilisha utu wa mtu, kwa kumtuhumu bila ushahidi na kumfanya atengwe na jamii. Hii inasisitiza umuhimu wa kuachana na imani potofu zinazodhalilisha utu wa watu na kuzingatia maendeleo ya kijamii na kiuchumi.

Kwa ujumla, riwaya hizi mbili zinatoa mwito wa kuheshimu na kuthamini utu wa kila mwanajamii, na kuachana na mila na desturi zinazodhalilisha au kukandamiza haki za msingi za binadamu.

9. Jadili uhalisia wa riwaya mbili ulizosoma.

Uhalisia katika riwaya unahusu jinsi mwandishi anavyowasilisha matukio na wahusika kwa namna inayofanana na maisha halisi, ili msomaji aweze kujitambulisha na hadithi husika. Katika riwaya "Barua Ndefu Kama Hii" ya Mariama Bâ, uhalisia unajitokeza kupitia matumizi ya barua kama mbinu ya usimulizi, ambapo Ramatoulaye anamwandikia rafiki yake, Aissatou, akielezea changamoto alizokutana nazo baada ya kifo cha mumewe. Matumizi ya barua yanampa msomaji hisia za ukweli na uhalisia wa maisha ya mhusika mkuu, na hivyo kumfanya aelewe vyema mazingira na tamaduni za jamii husika.

Katika "Janga Sugu la Wazawa" ya Gabriel Ruhumbika, uhalisia unajitokeza kupitia usawiri wa maisha ya kijiji kinachokumbwa na imani za uchawi na ushirikina. Mwandishi anaonyesha kwa kina jinsi imani hizi zinavyoathiri maisha ya watu, na jinsi wanajamii wanavyokabiliana na changamoto hizo. Uwasilishaji wa matukio na wahusika kwa namna inayoakisi maisha halisi ya vijijini unampa msomaji picha halisi ya matatizo yanayoikumba jamii hiyo, na hivyo kumfanya atafakari kuhusu njia bora za kukabiliana na changamoto hizo.

Kwa hiyo, kupitia uhalisia uliopo katika riwaya hizi mbili, wasomaji wanapata fursa ya kuelewa na kujifunza kuhusu tamaduni, changamoto, na maisha ya watu katika jamii husika, na hivyo kuchochea fikra na mjadala kuhusu masuala muhimu ya kijamii.

10. Wanaume ni kikwazo kikubwa sana katika maendeleo ya mwanamke katika jamii. Kubali au kataa kauli hiyo kwa kutumia tamthiliya mbili ulizosoma kati ya hizo zilizotajwa.

Katika tamthiliya ya "Kwenye Ukingo wa Thim" iliyoandikwa na Ebrahim Hussein, mwandishi anaonyesha jinsi mfumo dume unavyomnyima mwanamke haki na nafasi katika jamii. Martha, mhusika mkuu wa kike, anakutana na vikwazo vingi kutoka kwa wanaume, ikiwa ni pamoja na kaka yake Ben, ambaye anapinga ndoa yake na Herbert kwa misingi ya kikabila na kijinsia. Ben, akiwa msomi na mwalimu wa chuo kikuu, bado anaamini kwamba mke mwema lazima atoke katika kabila lake, akionyesha jinsi hata wasomi wanaweza kuwa na mawazo ya kibaguzi dhidi ya wanawake. Hii inaonyesha jinsi wanaume wanavyoweza kuwa kikwazo katika maendeleo ya mwanamke kwa kushikilia mila na desturi zilizopitwa na wakati.

Kwa upande mwingine, katika tamthiliya ya "Kivuli Kinaishi" iliyoandikwa na Said A. Mohamed, mwandishi anaangazia matatizo mbalimbali yanayoikumba jamii, ikiwa ni pamoja na uongozi mbaya, rushwa, na ukosefu wa haki. Ingawa tamthiliya hii haijajikita moja kwa moja katika kuonyesha wanaume kama kikwazo katika maendeleo ya mwanamke, inasisitiza umuhimu wa jamii nzima kushirikiana katika kupambana na dhuluma na uonevu. Hii inaonyesha kwamba, ingawa wanaume wanaweza kuwa sehemu ya tatizo, suluhisho linahitaji ushirikiano wa kijamii kwa ujumla.

Kwa kuzingatia tamthiliya hizi mbili, inaweza kusemwa kwamba, ingawa si kila wakati wanaume binafsi ndio kikwazo kikubwa katika maendeleo ya mwanamke, mifumo ya kijamii inayotawaliwa na wanaume na mawazo ya kijinsia yaliyokita mizizi yanaweza kuathiri kwa kiasi kikubwa maendeleo ya wanawake katika jamii.

11. Mitindo waitumiayo wasanii katika kuunda tamthiliya, hufanya tamthiliya moja iwe imefanikika vizuri zaidi kufikisha ujumbe kuliko nyingine. Kwa kutumia tamthiliya mbili ulizosoma thibitisha ukweli huo.

Katika tamthiliya ya "Kwenye Ukingo wa Thim" ya Ebrahim Hussein, mwandishi anatumia mchanganyiko wa lugha rasmi na isiyo rasmi, pamoja na matumizi ya majadiliano yenye mvuto, ili kuonyesha mgongano kati ya tamaduni za kiasili na maisha ya kisasa. Matumizi haya ya lugha yanamsaidia msomaji kuelewa kwa undani hisia na mitazamo ya wahusika, na hivyo kufikisha ujumbe kuhusu umuhimu wa kuheshimu na kuelewa tamaduni mbalimbali katika jamii.

Kwa upande mwingine, katika tamthiliya ya "Kivuli Kinaishi" ya Said A. Mohamed, mwandishi anatumia mbinu ya sitiari na taswira nyingi ili kufikisha ujumbe wake. Matumizi ya jina "Giningi" kama sitiari ya jamii inayokandamizwa na kuongozwa kwa mabavu, yanamsaidia msomaji kuelewa hali halisi ya maisha ya watu wanaoishi katika mazingira hayo. Hata hivyo, matumizi ya sitiari nyingi yanaweza kumchanganya msomaji na kufanya ujumbe kuwa mgumu kueleweka moja kwa moja.

Kwa kuzingatia tamthiliya hizi mbili, inaweza kusemwa kwamba matumizi ya mitindo tofauti yanaweza kuathiri jinsi ujumbe unavyofikishwa kwa wasomaji. Mitindo inayotumia lugha rahisi na mifano ya moja kwa moja inaweza kusaidia kufikisha ujumbe kwa ufanisi zaidi kuliko mitindo inayotegemea sana sitiari na taswira ngumu kuelewa.

Katika kujibu hoja kwamba kazi nyingi za fasihi andishi katika jamii yetu zimepitwa na wakati na hivyo haziwezi kuleta mabadiliko yoyote, tamthiliya mbili, "Kwenye Ukingo wa Thim" ya Ebrahim Hussein na "Morani" ya Emmanuel Mbogo, zinatoa mifano inayopingana na kauli hiyo.

➤ "Kwenye Ukingo wa Thim" – Ebrahim Hussein

Tamthiliya hii inachunguza mgongano kati ya mila za kiasili na maisha ya kisasa, hasa kuhusu ndoa za kikabila. Mwandishi anaonyesha jinsi vijana wanavyopambana na vizuizi vya kitamaduni vinavyowazuia kuchagua wenzi wao kwa uhuru. Hili ni suala linaloendelea katika jamii nyingi, ambapo vijana wanataka kujitenga na baadhi ya mila zinazowakandamiza.

Pia, tamthiliya inaangazia nafasi ya mwanamke katika jamii na jinsi mila na desturi zinavyoweza kumkandamiza. Hili ni suala ambalo bado linajadiliwa katika jamii nyingi za Kiafrika, na hivyo kufanya kazi hii kuwa na umuhimu wa sasa katika kuchochea mijadala kuhusu haki za wanawake na usawa wa kijinsia.

Aidha, mwandishi anasisitiza umuhimu wa kuachana na mila zilizopitwa na wakati ambazo hazina nafasi katika kizazi cha sasa. Hii inahimiza jamii kutafakari na kubadilika ili kuendana na mahitaji ya sasa, jambo ambalo ni muhimu katika kuleta mabadiliko chanya.

➤ "Morani" – Emmanuel Mbogo

Tamthiliya hii inazungumzia matatizo ya kijamii kama vile uhujumu uchumi, wizi wa mali ya umma, ulanguzi, na rushwa. Haya ni masuala yanayoendelea kuathiri jamii nyingi, na kazi hii inatoa mwanga juu ya athari zake na umuhimu wa kupambana nayo.

Mwandishi anaonyesha jinsi viongozi wasio waaminifu wanavyoweza kukwamisha maendeleo ya jamii. Hili ni somo muhimu kwa jamii zinazokabiliana na changamoto za uongozi mbaya na ufisadi, na hivyo tamthiliya hii inabaki kuwa na umuhimu katika kuhamasisha uwajibikaji na uadilifu.

Pia, tamthiliya inasisitiza umuhimu wa ushirikiano wa kijamii katika kupambana na dhuluma na uonevu. Hii inahimiza jamii kushirikiana katika kukabiliana na changamoto zinazowakabili, jambo ambalo ni muhimu katika kuleta mabadiliko chanya.

Kwa kuzingatia hoja hizi, ni wazi kwamba tamthiliya hizi mbili bado zinaakisi changamoto zinazokabili jamii zetu leo na zina uwezo wa kuchochea mabadiliko chanya. Hivyo, si sahihi kusema kwamba kazi hizi zimepitwa na wakati na haziwezi kuleta mabadiliko yoyote.

13. Soma shairi lifuatalo kisha jibu maswali yanayofuata.

Mtu wa fikra njema ni kwa watu huacha jina,
Na watu waja nyuma wakapenda kulisoma,
Katika dunia nzima likawa kubwa hazina.
Kwa kujua jambo jema lisilokuwa na shari,
Mvuka nguo chutama wendapo wajihadhari.

Na busara ni kutenda tendo ambalo ni jema,
Viumbe wakalipenda ukapata na heshima,
Tabasuri na hikima ni muhimu maishani,
Maisha daima yenda, utaacha nini nyuma?

Ni roho yenye hekima, usambe ni santuri,
Ambayo huweza sema maneno kwa kukariri,
Hati haina uzima, ufahamu na tafakuri.
Kama akili hunena tungeshindwa na vinanda,
Ya sauti nzuri sana, vinavyoweza kutenda,
Fikra ni fani bora, katika fani za kazi,
Walevi wenye busara na maana ya vitu,
Wanafahamu kwa sura, ulimwengu wote wote.

Hekima na busara ya mtu,
Hupimwa kwa matendo mema,
Ayatendayo yenye uti,
Na wala si maneno mengi kinywani.

Maswali:

- (a) Andika kichwa cha shairi hili.
- (b) Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili.
- (c) Neno jina lina maana gani katika shairi hili?
- (d) Eleza maana ya maneno yaliyojipanga mstari.

Answer:

- (a) Kichwa cha shairi hili ni "Hekima na Busara ya Mtu".
- (b) Dhamira ya mtunzi wa shairi hili ni kuonyesha umuhimu wa hekima, busara, na matendo mema katika maisha ya binadamu. Mtunzi anasisitiza kuwa jina jema linapatikana kwa kufikiri vizuri na kutenda mema, na kwamba hekima ni mali isiyopotea ambayo huacha urithi wa heshima kwa jamii.
- (c) Neno "jina" lina maana ya sifa njema au heshima ambayo mtu huacha kwa jamii kutokana na matendo yake mazuri na hekima aliyotumia katika maisha.
- (d) Maana ya maneno yaliyojipanga mstari ni kwamba mawazo bora na busara huunda misingi imara ya maisha mazuri. Maneno hayo yanaonyesha kuwa hekima na matendo mema yanaweza kuacha alama ya kudumu kwa jamii na ulimwengu mzima.

14. Soma habari hii kisha eleza mbinu za kifani zilizotumika.

Malyangu, Katibu Mkuu wizarani, mwanamapinduzi, alijiona kuwa umma umekubali kumpokea. Akaanza kujisifu kuwa kati ya makatibu wakuu wote nchini yeye peke yake ndiye asiyependa afya za watu. “Adhianiye amesema aangalie asanguke. Adui ni kuku. Mzee na leo alichokiona ni kusema ma semo flu kuwa dawa ya kudumu ni leo.” Aliendelea kusema mtu na huwa chanzo cha kuhumuliwa. Huyu ndiye alikuwa Malyangu–Paka shume ofisini, kigogo mitaani. Je nyumbani kwake? Nyumbani kwake alikuwa shume. Ule ucheshi wa ofisini hakuuonesha kwa watoto wake saba aliokuwa nao nyumbani.

Alikuwa ametoa amri, binti zake wawe wametundwa nyumbani saa kumi jioni na wasitoke tena. “Mkuki mtamu kwa nguruwe, kwa binadamu mchungu.” Alikuwa kigogo kwa mabinti za wenzake lakini kwa binti zake mkali kama pilipili. Kila siku asubuhi watoto wake hupita mbele yake na kutoa shikamoo ya unyenyekevu. Kila jioni kabla ya kulala, watoto hupita tena mbele yake na kutoa alamsiki. Yeye akiwa amekaa kwenye kochi, hutingisha kichwa kama mtemi asiyejua kusoma na kusema asante.

Wakati wa kula, Katibu Mkuu, Malyangu alizoea kukohoa – siyo kikohozi cha ugonjwa bali kile kikohozi kilionesha uzito. Kohoa yake ilitikiwa na mabinti na mchwa waliokuwa wanakula majani makavu karibu na nyumba yake kwa mlilo wa ewaa! Labda alizoea kukohoa wakati wa kula ili kuwajulisha wanyonge kuwa anakula mali yake. Alikuwa hali cha kuiba. Ama kweli, “Mwenye chake ni muungwana.”

Akiwa nyumbani aliweza kuzungumza na mkewe tu. Labda kweli. “Aibu ya mali ayijuaye mwosha.” Utasikia akimwita mkewe, “Klotilda” na alivyoigiza kuzirembua hizo “m” dosari. Hata hivyo ingawa alizungumza na mkewe, mara nyingi alikuwa na majibu ya jeuri na ya mkato. Mke alimwambia, “Baba Levina, mtoto analia hali ya njaa! Tutafungwai!” Yeye atamjibu, “Ninaweza kula kuku mzima peke yangu nikashiba.” Klotilda akimwambia, “Zee zima, cheo kikubwa, bado unaangaliaji mitaani.” Naye Katibu Mkuu kama aliyeulizwa na jibu lake mdomoni, “Mwanamume husahau na uta wake kaburini.” Halafu kimya. “Niletee bia.” Alitoa amri bila kumtazama.

Malyangu Katibu Mkuu, ofisini paka shume, mitaani kigogo, nyumbani simba. Vipi mkewe?

Majibu:

i. Tashbihi: Mtunzi ametumia mbinu ya tashbihi ili kufananisha tabia na hali za Malyangu. Mfano, binti zake wanalinganishwa na mtemi asiyependa kusoma.

ii. Methali: Methali kama "Mkuki mtamu kwa nguruwe, kwa binadamu mchungu" imetumika kuonyesha hali ya unafiki wa Malyangu.

iii. Taswira: Mtunzi ametumia taswira kuonyesha hali ya Malyangu nyumbani na jinsi watoto wake walivyomwogopa. Mfano, jinsi alivyosikika akikohowa na namna watu walivyoshughulika na hali hiyo.

iv. Kinaya: Kuna kinaya katika tabia ya Malyangu, ambaye ofisini anaonekana mcheshi lakini nyumbani ni mkali na mwenye tabia ya kusimamia sheria kali.

v. Tanakali za sauti: Maneno kama “ewaa!” yametumika kuonyesha sauti ya wanyonge waliokuwa karibu na Malyangu, ikiongeza msisitizo wa tabia yake ya kujisifu.

vi. Tabaini: Mtunzi ameonyesha tabia tofauti za Malyangu katika maeneo tofauti: ofisini, nyumbani, na mitaani. Hii imeongeza kina katika kuelezea maisha ya mhusika.

vii. Lugha ya mkato: Mtunzi ametumia lugha fupi na ya moja kwa moja kuonyesha mazungumzo ya Malyangu na mkewe, jambo linalodhihirisha tabia yake ya ukatili na majibu ya dharau.